

ПОЛОВИ РАЗЛИЧИЯ И ПОЛОВИ РОЛИ

Владимира Иванова

Варненски свободен университет „Черноризец Храбър“

Резюме. В настоящия текст са представени значимите, от гледна точка на социалната психология, физиологични и психологически различия между половете и установените за тях причини. Описани са стереотипите и основните теории за развитието на половите роли, като резултат от различията между мъжа и жената, както и начинът, по който повлияват Аз-концепцията на индивидите, социалния им живот и масовото съзнание в наши дни.

Keywords: gender differences; gender roles; gender identity; self-concept; social psychology problems; social dominating; sexism; emancipation

Увод. Половите различия и половите роли са въпрос, който представлява интерес както за учени от различни области на социалните науки, така и за човека, като цяло. Тъй като сведенията за различията между половете са от най-различно естество и често твърде малки и разпокъсани, основният метод, по който се получава информация за тях, е чрез контент анализ на по-мощабни изследвания, съсредоточени върху различни психологични и социални проблеми. Половите роли, от друга страна, са достъпни за изследване посредством почти всички експериментални методики, но въпреки това няма единна теория нито по отношение на възникването им (еволюционно или културно обусловени са), нито за методите за научаването и възпроизвеждането им.

Полови различия

За пръв път половите различия започват да се изучават от Франсис Галтън, който измерва и сравнява специфичните физически и психически характеристики на двата пола. След него по-сериозно внимание им обръщат Елиноор Макоби и Керъл Джеклин, които правят контент анализ на над 1600 изследвания, за да изяснят реално съществуващите полови различия, упоменати по-долу.¹⁾

Полови различия в развитието. Полови различия са установени основно в областта на житейските преживявания и физиологията, като се приема, че влиянието им върху когнитивните и социално-емоционалните характеристики на личността е незначително. Когнитивните области, в които се наблюдават полови различия, са вербалните (в които са по-добри момичетата и жените през целия си жизнен

цикъл) и математически постижения (при които в младенчеството по-високи резултати показват момчетата, а след настъпване на юношеството – момчетата), както и във визуално-пространственото изпълнение, състоящо се от аналитичен и неаналитичен компонент (тук има сходство между половете до юношеството, когато момчетата изпреварват момчетата). Социално-емоционалната област, в която се откриват най-значителни разлики между половете, е агресията, като момчетата се проявяват като по-агресивни от момчетата от втората си година до колежа. Ан Фроди установява, че в зряла възраст мъжете далеч невинаги демонстрират повече агресия, но се самоопределят като по-агресивни.²⁾

Полови различия в житейските преживявания. Въпреки че повечето родители твърдят, че възпитават децата си по един и същ начин без значение от пола им, от тях се изисква да се придържат към половоролевите стереотипи, и ги третират различно в много области на социализацията. Наблюдава се силна полова диференциация в образованието и избора на професионална сфера – момчетата много по-често от момчетата изучават езици, а след това се насочват към хуманитарните науки, докато момчетата усилено изучават математика и пълнят техникумите и техническите ВУЗ. В професионално отношение жените най-често избират професия, която им позволява да са близо до дома и децата – в сферата на образованието, здравеопазването, администрацията или домакинството, докато мъжете поемат задължения, изискващи пътуване, техническа мисъл и физическа сила.

Статистически на Земята се раждат повече момчета, но в първите месеци след раждането живота си запазват повече момчета, пренаталната смъртност при момчетата също е по-висок процент, а и като цяло, жизненият цикъл на мъжа е средно с пет години по-кратък от този на жената. Въпреки това жените са по-склонни да посещават специалисти и да се грижат за здравето си. Големи полови различия се наблюдават в душевното здраве – жените два пъти по-често изпадат в депресия и развиват тревожни афективни разстройства, но мъжете са три пъти по-склонни да извършат самоубийство. Интересен факт е, че при женените мъже рискът от смъртност и заболяемост е по-нисък, но неженените жени са най-здрави.³⁾

Биологични полови различия. Основните разлики между половете в биологично отношение са в гените, хормоните, мозъчната организация и физическите характеристики. Що се отнася до различията в мозъчното устройство, жените могат да използват и двете полукълба на мозъка си едновременно, докато мъжете – само едното в един конкретен момент, това е и причината жените да се възстановяват по-бързо след мозъчни травми. Всички знаем за многофункционалността на женския мозък, причината за нея е фактът, че влакната, изграждащи мазолестото тяло, в женския мозък са много повече. Мъжкият мозък, от своя страна, е специализиран – мъжете могат да се съсредоточават върху една конкретна задача, те класифицират задачите по групи и важност, освен това се ориентират много по-добре в пространството.⁴⁾

Основните хормони, отговарящи за поведението на двата пола, са тестостерон (при мъжа) и естроген (при жената). Синтезът на тестостерон у мъжете е причина

за агресивността, доминантността, инстинкта за оцеляване и съперничество, ориентация в пространството, себеувереността, оплешивяването, наличието на брада и ниския тембър на гласа. От своя страна, синтезът на естроген в женския организъм намалява агресивните подтици и отключва майчинския инстинкт, усилва паметта и укрепва връзките в мазолестото тяло. Той е отговорен и за гена на светлите коси.⁵⁾ С годините синтезът на тестостерон в мъжкия организъм намалява, вследствие на което мъжете стават по-емпатични и по-малко доминантни, синтезът на същия се увеличава при жените за сметка на отслабените нива на естроген – това е причината зрелите жени да са по-напористи и себеуверени.

Доказано е, че момчетата влизат в пубертета средно година и половина преди момчетата, като „скоростта на съзряване има връзка със зрително-пространствени умения – и при двата пола по-късно съзряващите имат по-добри зрително-пространствени умения“ (Corsini, 1998: 832).

Независимост – привързаност. Още от малки момчетата се стремят към независимост и индивидуалност спрямо авторитета, а момчетата – към взаимозависимост и индивидуалност в социалните си контакти. За момчетата са по-характерни групови, динамични игри, докато за момчетата – игри в тесен кръг, имитиращи отношенията на възрастните. Вследствие на това в зряла възраст в разговорите си мъжете се концентрират върху задачите, жените – върху отношенията, а груповите разговори за мъжете имат информативен характер, докато за жените е важно да споделят преживяванията си.

За нежния пол е от първостепенна важност да помага на изпадналите в беда, и именно това е причината повечето жени да заемат социалдемократическа политическа позиция, а мъжете „предпочитат кандидат с консервативна нагласа и одобряват програми, усилващи неравенството между групите хора“ (Neshev, 2013).

Социално доминиране. По начало за мъжете е характерно да са по-доминантни, властни, груби, независими, силни и склонни да рискуват, докато за жените – да са нежни, зависими, емоционални, слаби и покорни, и не е изненада, че това оказва влияние в социалните им взаимоотношения. Мъжете отдават огромно значение на победите и превъзходството над другите и по правило над 90% от всички ръководни позиции, най-вече политически, в световен мащаб се заемат от представители на силния пол. Характерно за хората с по-висок социален статус, най-често мъжете са инициатори на делови срещи. Като лидери, те проявяват авторитарен стил на ръководство, а жените – демократичен.⁶⁾

Агресия. По определение, агресията е поведение, имащо за цел да нанесе вреда. Както нееднократно бе упоменато, мъжете са по-агресивният пол и може би заради това са и по-търпими към актовете на агресия. Дейвид Майерс привежда следните данни по въпроса: „В Канада съотношението за арести на мъже и жени е 11:1 за убийство и 8:1 за заплаха или опит за насилие. В САЩ съотношението на половете за същите престъпления е 10:1 и 5:1“ (Mayers, 1999). Мъжете са средно 20 пъти по-склонни да убият мъж, отколкото жените – жена.⁷⁾

Сексуалност⁸⁾. Тук са представени някои интересни статистически данни, имащи за цел да хвърлят яснота върху различията във възприемането на сексуалната близост между двата пола.

– Жените са „умерено консервативни“ по отношение на случайния секс, а мъжете – „умерено търпими“. Вероятно причината за това се крие във факта, че за времето, за което една жена би износила и отгледала едно дете, един мъж може да забремени стотици жени.

– В американско проучване, направено сред четири милиона първокурсници, с твърдението „Ако двама са наистина влюбени един в друг, е нормално да осъществят полов контакт, дори ако се познават от съвсем скоро“ са се съгласили 56% от юношите и 32% от момичетата.

– От 3400 случайно избрани американци 25% от мъжете и 48% от жените са избрали любовта към партньора като причина за първо сношение.

– Половите различия се проявяват и в сексуалните фантазии – в мъжките списания жените имат похотлив образ, докато в „розовите романи“ мъжът „изнемогва от благородна страст към героинята“ (Mayers, 1999).

– На въпроса, публикуван във вестник Time през 1994, „Какво предпочитате: добра покупка или потресаващ секс?“, отговор „покупка“ са дали 46% от жените и 14% от мъжете, а за „секс“ са избрали 41% дами и 76% господа.

Полови роли⁹⁾. Половите роли са набор от поведения, черти, ценности и интереси, типични (половоролеви стереотипи) или желателни (половоролеви норми) за нежния или силния пол. Основни термини, свързани с половите роли, са половото типизиране – начинът, по който индивидът оценява собствените си полови характеристики, и полова ролева идентификация – степента, до която индивидът е усвоил желателните за своя пол поведения и характеристики. Съществува скала за измерване на безсъзнателните характеристики на полова ролева идентификация – „То-скала за деца“. От изследваните лица се иска да определят пола на човекче от рисунка, което има кръг за глава и две прави линии за торс и крака. С помощта на тази скала се установява, че момичетата по-често показват предпочитания към мъжката полова роля.

Стереотипи за половите роли

В наши дни половите роли в модерните страни са доста сходни, като една от причините за това по всяка вероятност е глобализацията, тъй като съществуват много изследвания, доказващи, че хората от технологично изоставащите култури имат съвсем различен набор от типични поведения. Именно това е едно от доказателствата в подкрепа на твърдението, че половите роли не са биологично детерминирани, а културно обусловени. От представителите на нежния пол, както вече бе споменато, се очаква да са ориентирани към дома, чувствителни, зависими, пасивни, нежни и красиви, а от силния пол – да подсигурава семейството, да е силен, интелигентен, независим и активен. Половите роли се явяват стандарт за самооценката и формата на Аз-концепцията на много хора.

Теории за половоролевата социализация¹⁰⁾

– Психоаналитичната теория се основава на безсъзнателните и инстинктивните процеси. Според Фройд идентифицирането на детето с родителя от същия пол е основната причина за развиването на половите роли.

– Социалното учене подчертава ролята на родителя и подкрепленията. Според тази теория децата развиват половите роли чрез научаване на съдържанието им, подкрепление от околните и преки наблюдения.

– Когнитивната теория подчертава значението на когнитивните процеси пред това на средата. Тя се гради на полова идентификация (около 2 – 3 год.), развитие на полова константност (около 7-ата год.) и саморегулация на поведението, породена от страх от социални санкции.

Развитие на половите роли

– Развитие на полова идентичност е процес, отразяващ начина, по който индивидът възприема собствения си пол. Когато оценяваме поведението на индивида като неподходящо за половата му роля, говорим за абнормна полова идентичност (гейове, транссексуални, трансвестити).

– Развитие на полова константност преминава през осъзнаването на собствения пол (около 2 год.), разпознаване пола на другите хора (около 3 год.) и придобиване на знание, че полът е нещо неподлежащо на промяна и се определя от гениталиите (от 7 до 9 год.).

– Знанието за половите роли, най-общо, отразява концепциите на хората за типичните женски и мъжки черти и се увеличава с възрастта, докато не включи всички характеристики на ролята.

– Нагласите към половите роли (пововоролеви норми) отразяват доколко индивидът оценява половите стереотипи като справедливи по отношение на професията, социализацията и Аз-концепцията за пола.

– Пововоролевите поведения представляват гамата от типични за един пол поведения.

Аспекти на половите роли в наши дни

Сексизъм и еманципация. Сексизмът се изразява в „предубедени нагласи и дискриминиращо поведение по отношение на представителите на единия или другия пол“ (Neshev, 2013), като в наши дни, по-често дискриминираният пол е женският. Сексизмът се проявява основно чрез внушаване на подчинено положение и лишаване от възможността за реализация в редица професионални сфери или доказване на качества и умения в дадена област само благодарение на пола на индивида. В книгата си „Полови роли и полова идентичност“ доц. Петър Нешев привежда следния факт като пример: „Според изградените социални стереотипи доброто изпълнение на задачите, високите резултати, постигнати от мъжа, най-често се обясняват с неговите способности. Точно същият резултат, постигнат от жена, се обяснява не с нейните усилия и умения, а с това, че е имала късмет“ (Neshev, 2013).

Терминът „еманципация“ произлиза от латински и в буквален превод означава „освобождаване от власт“. Женската еманципация е процес на интегриране на идеите за равноправие между половете в общественото съзнание и преодоляване на сексизма по този начин.

Андрогиния. Една популярна мисъл на Ралф Уолдо Емерсън гласи, че най-добрите личности съчетават в характера си и мъжкото, и женското – именно това е значението на понятието андрогиния, въведено от Сандра Бем. Тя твърди, че е възможно човек да усвои контрастни стилове на поведение, характерни и за мъжката, и за женската полова роля, и да ги използва в зависимост от това доколко те се явяват адаптивни за ситуацията. Изначално идеята е въведена от Карл Густав Юнг в есето му върху „Анима и анимус“.

Равенство на половете в България и Европа¹⁾. Според резултатите от проучване за половото равенство в Европа, проведено от „Евробарометър“, публикувани ноември 2017 г., българите са с най-висок процентен индекс в областта на половите стереотипи в Европейския съюз – 14.4%. В Унгария този процент е 11.3%, а в Литва – 10.9%. Най-ниска склонност към полова стереотипизация показват швейцарците – 3%, датчаните – 4.4%, и холандците – 4.6%.

Според 81% от българите най-важната роля на жената е да се грижи за децата и семейството; за сравнение, на това мнение са само 11% от швейцарците. Същият процент запитани българи са на мнение, че основната задача на мъжа е да работи и да подсигурава семейството финансово. Най-малко българи (62%) са на мнение, че е приемливо мъжете да плачат, като за Швейцария този процент е най-висок (99%)

Повече от половината от сънародниците ни смятат, че е постигнато полово равенство в лидерските позиции в професионалната сфера (62%) и на работното място (67%), докато във Франция на това мнение са само 27% и съответно 29% от запитаните. Българите са на мнение, че мъжете също трябва да излизат в отпуск по бащинство (68%), и подкрепят приемането на закони, гарантиращи половото равенство в политиката (87%). Само според 23% от запитаните в България е налице равенство в заплатите на мъжете и жените.

Заклучение. Можем да заключим, че различията между половете са неоспорим факт, но именно така мъжът и жената се допълват, образувайки едно съвършено цяло, обединяващо специфичните за двата пола черти. Половите роли, като резултат от специфичните полови характеристики, от своя страна, позволяват задълженията в дома да бъдат удачно разпределени, поддържат хармония в междуличностните отношенията и балансират социалния ред в обществото.

NOTES/БЕЛЕЖКИ

1. Виж Corsini, 1998: 829
2. Виж Corsini, 1998: 831.

3. Виж Mayers, 1999: 231.
4. Срв. Neshev, 2013
5. Срв. Neshev, 2013
6. Виж Neshev, 2013
7. Виж Mayers, 1999: 234.
8. Данните са взети от Mayers, D. J. (1999). *Social Psychology*: 234 – 35.
9. Разделът е написан на основата на теоретичния материал по темата в Corsini, J. R.– ed, 1998: 1020 – 1022.
10. Срв. Corsini, 1998: 1021.
11. Данните, описани в подточката, са взети от проучване на Европейската комисия за половите роли (2017 г.).

REFERENCES/ЛИТЕРАТУРА

- Corsini, J. R.– ed., (1998). *Concise encyclopedia of psychology*. Sofia: Nauka I izkustvo [Корсини, Дж. Р. – ред. (1998). *Енциклопедия по психология*. София: Наука и изкуство]
- Mayers, D. (1999). *Social psychology*. Saint-Petersburg: Piter [Майерс, Д. (1999). *Социальная психология*. Санкт-Петербург: Питер]
- Neshev, P. (2013). *Gender roles and gender identity*. Varna: VFU “Chernorizets Hrabar” [Нешев, П. (2013). *Полови роли и полова идентичност*. Варна: ВСУ „Черноризец Храбър“]
- European commission, (2017). *Gender Equality*. Retrieved from: <http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/instruments/SPECIAL/surveyKy/2154>

GENDER DIFFERENCES AND GENDER ROLES

Abstract. The text presents the physiological and psychological differences between the genders and the established reasons for them. Described are the stereotypes and the basic theories about the developing gender roles as a result of the differences between male and female, as well as the way they influence self-concept of the individuals, their social life and the consciousness of the mass in our days.

✉ **Ms. Vladimira Ivanova**
Varna Free University “Chernorizets Hrabar”
9000 Varna, Bulgaria
E-mail: vladimira.ii@abv.bg